

OLIV TA'LIM TIZIMIDA XALQARO TAJRIBA VA MILLIY ISLOHOTLAR

Davlatmurodova Farangiz Shavkat qizi

Termiz davlat universiteti Pedagogika va Ijtimoiy ish fakulteti
Kutubxona va axborot faoliyati yo'nalishi talabasi.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.19466126>

Annotatsiya. Ushbu maqola O'zbekiston oliy ta'lim tizimida amalga oshirilayotgan milliy islohotlarni xalqaro tajriba bilan qiyosiy tahlil qiladi. Unda Boloniya jarayoni, dual ta'lim tizimi va akkreditatsiya standartlarining joriy etilishidagi asosiy yutuq va muammolar yoritilgan.

Muallif xorijiy mamlakatlar (AQSh, Germaniya, Janubiy Koreya, Finlandiya) modellarini o'rganish orqali ularning O'zbekiston sharoitiga moslashtirish mexanizmlarini taklif qiladi. Tahlil natijalariga ko'ra, xalqaro standartlarni to'g'ridan-to'g'ri ko'chirish emas, balki milliy madaniy va iqtisodiy omillarni hisobga olgan holda moslashtirish samaraliroq ekanligi asoslanadi.

Maqola oliy ta'lim sifatini oshirish va raqobatbardoshlikni ta'minlash bo'yicha amaliy tavsiyalar bilan yakunlanadi.

Kalit so'zlar: oliy ta'lim, xalqaro tajriba, milliy islohotlar, Boloniya jarayoni, ta'lim sifatini ta'minlash.

Annotation. This article provides a comparative analysis of national higher education reforms in Uzbekistan and international best practices. It examines the implementation of the Bologna process, dual education systems, and accreditation standards, highlighting key achievements and challenges. By studying models from the USA, Germany, South Korea, and Finland, the author proposes adaptation mechanisms for the Uzbek context. The findings suggest that contextual adaptation, rather than direct copying of international standards, is more effective for sustainable development. The article concludes with practical recommendations for enhancing quality and competitiveness in higher education.

Keywords: higher education, international experience, national reforms, Bologna process, quality assurance.

Аннотация. В данной статье проводится сравнительный анализ национальных реформ высшего образования Узбекистана и международного опыта. Рассматриваются внедрение Болонского процесса, дуального образования и стандартов аккредитации, выявляются основные достижения и проблемы. Изучая модели США, Германии, Южной Кореи и Финляндии, автор предлагает механизмы адаптации к условиям Узбекистана.

Результаты анализа показывают, что контекстуальная адаптация, а не прямое копирование международных стандартов, является более эффективной. Статья завершается практическими рекомендациями по повышению качества и конкурентоспособности высшего образования.

Ключевые слова: высшее образование, международный опыт, национальные реформы, Болонский процесс, обеспечение качества.

Kirish

Jahonda globallashuv va bilim iqtisodiyotiga o'tish sharoitida oliy ta'lim tizimining raqobatbardoshligi har qanday davlat taraqqiyotining asosiy omillaridan biriga aylandi.

O‘zbekiston Respublikasi mustaqillikka erishgandan so‘ng, ayniqsa 2017-yildan boshlab, oliy ta‘lim sohasida tub islohotlarni amalga oshirishga kirishdi. “O‘zbekiston - 2030” strategiyasida oliy ta‘limni xalqaro standartlarga moslashtirish, talabalar akademik mobilitasini kengaytirish va ta‘lim dasturlarini jahonning yetakchi universitetlari bilan uyg‘unlashtirish vazifasi belgilangan. Biroq, xalqaro tajribalarni o‘rganish va ularni milliy kontekstga moslashtirish masalasi hali yetarlicha o‘rganilmagan. Ko‘pgina mamlakatlarda (masalan, Germaniya, Janubiy Koreya) o‘zining noyob islohot modellari mavjud bo‘lib, ularni to‘g‘ridan-to‘g‘ri ko‘chirish samarasiz bo‘lishi mumkin. Shu sababli, ushbu maqolaning asosiy muammosi - qanday qilib xalqaro ilg‘or tajribalarni O‘zbekistonning milliy, iqtisodiy va madaniy xususiyatlariga zarar yetkazmagan holda integratsiya qilish mumkinligini aniqlashdir. Maqolada ushbu muammoni hal qilishning nazariy va amaliy jihatlari tahlil qilinadi.

Adabiyot tahlili va metadologiya

Xalqaro oliy ta‘lim islohotlari bo‘yicha adabiyotlar uchta asosiy yo‘nalishda guruhlanadi: (1) Boloniya jarayoni va Yevropa ta‘lim maydoni, (2) Sharqiy Osiyo (Janubiy Koreya, Singapur, Yaponiya) modellari, (3) Amerika va Britaniya erkin bozor modeli. Altbax va Rayx (2013) o‘zlarining “Globalizatsiya va oliy ta‘lim” asarida Yevropa va AQSh modellarining farqli jihatlarni tahlil qilib, Yevropada davlatning roli kuchli, AQShda esa bozor mexanizmlari ustunligini ko‘rsatgan. Boloniya jarayonining asosiy hujjatlari (Sorbonna deklaratsiyasi, 1998; Boloniya deklaratsiyasi, 1999) talabalarning akademik mobilligi, ikki bosqichli (bakalavr-magistr) tizim va ECTS kreditlarini joriy etishni nazarda tutadi. Biroq, bir qator tadqiqotchilar (Teichler, 2015; Zgaga, 2019) Boloniya modelining barcha mamlakatlarda bir xil natija bermasligini, ayniqsa postsovet hududida o‘qituvchilarning metodik tayyorgarligi yetishmasligi va modul tizimining noto‘g‘ri qo‘llanilishini qayd etgan. Germaniyaning dual ta‘lim tizimi (Euler, 2013) - bu korxonalar va universitet hamkorligiga asoslangan model bo‘lib, unda talabalar haftaning bir qismini ishlab chiqarishda, qolgan qismini nazariy mashg‘ulotlarda o‘tkazadi. Bu model O‘zbekiston uchun ayniqsa muhim, chunki 2021-yilda “Dual ta‘lim to‘g‘risida”gi qonun qabul qilingan. Janubiy Koreya tajribasi (Kim, 2018) shuni ko‘rsatadiki, oliy ta‘lim islohotlari faqat davlatning uzoq muddatli strategiyasi (masalan, “BK21” - Brain Korea 21 loyihasi) va universitetlarning mustaqilligi bilan muvaffaqiyatli bo‘ladi. Finlyandiya modeli (Välmaa, 2019) esa o‘qituvchilarning yuqori maqomi, tanlov asosida qabul va tadqiqotga asoslangan o‘qitish metodikasi bilan ajralib turadi. O‘zbekiston bo‘yicha mahalliy adabiyotlar nisbatan yangi.

Sharipov va Karimov (2020) O‘zbekistonda Boloniya jarayoniga o‘tishning dastlabki natijalarini tahlil qilib, kredit-modul tizimining joriy etilishidagi texnik muammolarni (masalan, o‘quv yuklamasini noto‘g‘ri hisoblash) qayd etgan. Abduraxmonova (2022) esa O‘zbekiston oliy ta‘limidagi islohotlarning asosiy to‘siqlari sifatida byurokratik qarshilik va yetarli moliyalashtirilmaganlikni ko‘rsatgan. Xalqaro tashkilotlar hisobotlari (Jahon banki, 2021; UNESCO, 2022) O‘zbekiston yoshlarining texnik va muhandislik yo‘nalishlaridagi bilimlarini amaliyot bilan bog‘lashda sustligini ta‘kidlaydi. Biroq, mavjud adabiyotlarda xalqaro tajribalarni milliy islohotlar bilan integratsiyalashning aniq bosqichma-bosqich mexanizmlari deyarli ishlab chiqilmagan. Ko‘pchilik tadqiqotlar faqat bir mamlakat tajribasini tavsiflaydi yoki faqat kamchiliklarni sanab o‘tadi. Shu sababli, ushbu maqola bo‘shliqni to‘ldirishga - qiyosiy tahlil asosida moslashtirish algoritmini taklif qilishga qaratilgan.

Qiyosiy (komparativistik) tahlil - O‘zbekiston, Germaniya, Janubiy Koreya, AQSh va Finlyandiya oliy ta‘lim tizimlarini quyidagi mezonlar bo‘yicha solishtirish: (a) boshqaruv modeli (davlat-bozor nisbati), (b) kredit-mobilite tizimi, (c) ta‘lim sifatini ta‘minlash mexanizmlari, (d) universitet-sanoat hamkorligi. Tizimli tahlil - islohotlarning o‘zaro bog‘liq elementlarini (qonunchilik, moliyalashtirish, kadrlar tayyorlash, infratuzilma) bir butun sifatida o‘rganish.

Hujjatlarni tahlil qilish - O‘zbekiston Respublikasining “Ta‘lim to‘g‘risida”gi Qonuni (2020), “Dual ta‘lim to‘g‘risida”gi Qonun (2021), “O‘zbekiston - 2030” strategiyasi, Boloniya deklaratsiyasi, UNESCO va Jahon banki hisobotlari, 8 ta xorijiy va 5 ta mahalliy ilmiy maqola.

Induktiv va deduktiv modellashtirish - xalqaro tajribalarni umumlashtirib, “Moslashtirilgan islohotlar modeli”ni ishlab chiqish. Ekspert baholash (so‘rov simulyatsiyasi) - mavjud adabiyotlardagi empirik ma‘lumotlarga asoslanib, 5 nafar o‘zbekistonlik va 3 nafar xorijiy oliy ta‘lim mutaxassislarining fikrlari qiyosiy tahlil qilindi (asosiy manbalar: Jahon banki va UNICEFning 2021-2023 yillardagi so‘rovlari). Tadqiqotning cheklovlari - ushbu maqola faqat ikkinchi darajali manbalarga (adabiyotlar, hujjatlar) tayanadi. Kelgusida empirik tadqiqot (universitetlarda so‘rov o‘tkazish, eksperimental dasturlarni sinovdan o‘tkazish) tavsifa etiladi.

Oliy ta‘limning global landshaftida uchta asosiy model ajralib turadi: (1) Yevropa (Boloniya) modeli - davlat tomonidan tartibga solinadigan, ijtimoiy tenglikka qaratilgan, ikki bosqichli tizim; (2) Anglo-Amerika modeli - bozor mexanizmlari, kuchli universitet avtonomiyasi va to‘lov-kredit tizimi; (3) Sharqiy Osiyo modeli - davlatning strategik rejalashtirishi, fan-texnikaga intensiv investitsiyalar va jahon reytinglariga yo‘naltirilgan. O‘zbekiston 2017-yildan boshlab asosan Boloniya yo‘nalishini tanlagan, ammo anglo-amerikan elementlari (masalan, xususiy universitetlar, qisqa muddatli sertifikat dasturlari) ham joriy etilmoqda. Germaniyada dual ta‘lim talabalarining 60% ni qamrab olgan bo‘lsa, O‘zbekistonda bu ko‘rsatkich 2023-yilda atigi 5% ni tashkil etgan. Janubiy Koreyada davlat tomonidan “nufuzli emas, balki talabga mos” universitetlarni moliyalashtirish siyosati (kimyo, biotexnologiya, IT) iqtisodiy o‘shishga olib kelgan. O‘zbekiston uchun bu tajriba muhim, chunki mamlakatda ish beruvchilar bitiruvchilarning 40% i yetarli amaliy ko‘nikmaga ega emasligini ta‘kidlaydi (Jahon banki, 2021). O‘zbekistonda 2018-2024 yillar oralig‘ida 30 dan ortiq oliy ta‘limga oid qonun va qarorlar qabul qilindi.

Asosiy yutuqlar: universitetlarning moliyaviy mustaqilligi, xususiy universitetlar sonining 7 tadan 25 taga oshishi, ECTS kredit tizimiga o‘tilishi (aksariyat universitetlarda). Biroq, adabiyotlar tahlili va hujjatlarni o‘rganish quyidagi tizimli muammolarni ko‘rsatadi: Kredit-modul tizimining shaklan joriy etilishi - ko‘plab o‘qituvchilar hali ham soat asosida hisoblaydi, talabalar esa bir semestrda 10-12 fan o‘tishga majbur (Yevropada o‘rtacha 5-6 fan).

Akkreditatsiya tizimining sustligi - 2023-yilgacha O‘zbekistonda milliy akkreditatsiya agentligi mustaqil emas edi, xalqaro akkreditatsiyadan o‘tgan dasturlar soni 50 dan kam (Finlyandiya 1000 dan ortiq).

Professor-o‘qituvchilarning malakasi - doktorantura (PhD) dasturlari sifati past, xorijiy ilmiy jurnallarda nashr ko‘rsatkichi juda kam. Dual ta‘limning byurokratik to‘siqlari - korxonalar talabalarni qabul qilishdan bo‘yin tovlashadi, chunki qonunchilikda aniq soliq imtiyozlari belgilanmagan. Finlyandiya misolida, 1990-yillardagi islohotlardan oldin xuddi shunday muammolar mavjud edi. Ular o‘qituvchilarning maqomini oshirish, magistratura bosqichini kuchaytirish va universitetlarni boshqaruv kengashlariga sanoat vakillarini kiritish orqali hal

qilindi. Yuqoridagi tahlil asosida O‘zbekiston uchun bosqichma-bosqich integratsiya modeli taklif qilinadi: 1-bosqich (2025-2027): Normativ-huquqiy asosni takomillashtirish - dual ta’lim bo‘yicha aniq soliq imtiyozlari qonunini qabul qilish (Germaniya modeli); milliy akkreditatsiya agentligiga xalqaro ekspertlarni jalb qilish. 2-bosqich (2028-2030): Kadrlar tayyorlash va metodika - har bir universitetda “Pedagogik mahorat markazi” ochish (Finlyandiya modeli); o‘qituvchilarni majburiy qayta tayyorlash - 240 soatlik modul (ECTS hisobi, interaktiv metodlar, baholash mezonlari).

3-bosqich (2031-2035): Tarmoq integratsiyasi - “Brain Uzbekistan” dasturi (Janubiy Koreyaning BK21 analogi) - faqat ish beruvchilar bilan hamkorlik qiluvchi va xalqaro nashrlari bo‘lgan universitetlarni qo‘shimcha moliyalashtirish; talabalar mobilligi uchun davlat grantlarini 5 barobar oshirish. Muhim ogohlantirish: Boloniya tizimidagi “bakalavr - 3 yil” modeli O‘zbekistonda (hozir 4 yil) ba’zi texnik mutaxassisliklar uchun mos emas - bu yerda Germaniyaning “Fachhochschule” (amaliy fanlar universiteti) modeli qo‘llanilishi kerak, ya’ni 4 yillik bakalavr + majburiy 2 semestr stajirovka.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, O‘zbekiston oliy ta’lim tizimidagi milliy islohotlarning muvaffaqiyati to‘g‘ridan-to‘g‘ri xalqaro tajribalarni moslashtirish (kopirayt qilmaslik) darajasiga bog‘liqdir. Boloniya jarayoni, dual ta’lim va akkreditatsiya tizimlarini joriy etishda Finlyandiya va Janubiy Koreyaning bosqichma-bosqich, davlat-xususiy sheriklikka asoslangan modeli O‘zbekiston uchun eng maqbul hisoblanadi.

Hozirgi kunda kredit-modul tizimi shaklan qo‘llanilmoqda, o‘qituvchilar malakasi va moliyalashtirish yetarli emas, dual ta’lim esa byurokratik to‘siqlar tufayli keng yoyilmagan.

Tavsiya etilgan uch bosqichli model (2025-2035) milliy xususiyatlarni inobatga olgan holda xalqaro standartlarni bosqichma-bosqich joriy etish imkonini beradi. Kelgusida empirik tadqiqotlar (masalan, pilot dual ta’lim dasturlari samaradorligini o‘lchash) ushbu modelni aniqlashtirishga yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Altbach, P. G., & Reisberg, L. (2013). *Globalization and Higher Education*. Johns Hopkins University Press.
2. Teichler, U. (2015). *Higher Education Systems and the Bologna Process*. Springer.
3. Euler, D. (2013). *Germany’s Dual Vocational Training System: A Model for Others?* Bertelsmann Stiftung.
4. Kim, J. (2018). *Brain Korea 21: The Korean Higher Education Reform*. Korean Educational Development Institute.
5. Välimaa, J. (2019). *The Finnish Higher Education System: From Elite to Mass and Beyond*. University of Jyväskylä Press.
6. Sharipov, O., & Karimov, B. (2020). “O‘zbekistonda Boloniya jarayoniga o‘tishning dastlabki natijalari”. *O‘zbekiston pedagogika jurnali*, 4(2), 45-59.
7. Abduraxmonova, N. (2022). “Oliy ta’lim islohotlarining institutsional to‘siqlari”. *Iqtisod va ta’lim*, 3(1), 22-35.
8. Jahon banki (World Bank). (2021). *Uzbekistan Higher Education Sector Assessment Report*. Washington, DC: World Bank Group.